

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24 00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04, 29-35-69

ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

TELEFON DYŻURNY: 21-34-34

130/190/16/86

OPINIE O SYTUACJI POLITYCZNEJ I GOSPODARCZEJ

/Komunikat z badań/

Czerwiec 1986 r.

Przedmiotem badania przeprowadzonego pod hasłem "Aktualne wydarzenia /2/" w okresie 20 marzec-4 kwiecień, a więc tuż po podwyżce niektórych cen urzędowych, na 1498-osobowej próbie udziałowej były m.in. opinie o sytuacji politycznej i gospodarczej. Rozkład procentowy odpowiedzi na zadane badanym pytanie w tej kwestii obrazuje tabela 1. W pierwszym przypadku ocena była umiarkowana, w drugim natomiast zła. Jeżeli pominiemy osoby, które nie wyraziły opinii /17,2 i 4,4%/, to różnice średnich ocen są wyraźne.

Tabela 1

Ocena	w procentach			
	Sytuacja polityczna		gospodarcza	
Dobra	4,1	} 21,6	1,4	} 7,5
Dość dobra	17,5		6,1	
Ani dobra, ani zła	43,1		32,6	
Zła	14,4	} 18,0	42,9	} 55,5
Bardzo zła	3,6		12,6	
Brak zdania	17,2		4,4	
Średnia ocen	2,947		3,619	

W dłuższej perspektywie czasowej można mówić o pogorszeniu nastrojów przy ocenie sytuacji gospodarczej i o poprawie w odniesieniu do sytuacji politycznej z jednym wyraźnym odchyleniem; w kwietniu '86 były one gorsze niż w grudniu '85 /tab. 2/. Wydaje się to zrozumiałe zważywszy, że pierwszy z tych pomiarów był przeprowadzony tuż po zmianach na głównych stanowiskach państwowych.

Porównanie ogólnej oceny sytuacji politycznej z ocenami poszczególnych jej elementów nie daje jednoznacznego obrazu. Z jednej strony bowiem większość z nich została oceniona w kwietniu '86 lepiej niż sytuacja ogólna /tab. 3-9/, a tylko niektóre nieco lub znacznie gorzej /tab. 10-11/. Z drugiej strony wcześniejsze oceny części tych elementów były z reguły bardziej pozytywne w porównaniu z dokonanymi w ostatnich badaniach.

W kwietniu '86 najczęściej pozytywnie oceniano rozwiązania generalnych kwestii politycznych. Około 35-40% badanych było skłonnych korzystnie oceniać dotychczasową politykę władz, wyrażając pełną lub częściową /z wyraźną przewagą tej drugiej/ aprobatę twierdzeń, że stwarza ona szansę: zapobieżenia na-

Tabela 2

w procentach

Ocena	Sytuacja									
	polityczna					gospodarcza				
	terminy badań									
	IV '86	XII '85	III '85	XII '84	IV '86	XII '85	IV '86	XII '85	XII '84	XII '84
Dobra	4,1	5,7	2,8	2,9	1,4	1,8	1,4	1,8	2,9	1,7
Dość dobra	17,5	22,1	15,7	14,8	6,1	10,1	6,1	10,1	14,8	9,5
Ani dobra, ani zła	43,1	37,9	44,8	41,9	32,6	34,8	32,6	34,8	41,9	44,6
Zła	14,4	12,8	22,0	20,7	42,9	37,9	42,9	37,9	20,7	33,2
Bardzo zła	3,6	2,2	5,7	3,9	12,6	8,1	12,6	8,1	3,9	5,0
Brak zdania	17,2	19,2	8,9	15,3	4,4	7,1	4,4	7,1	15,3	5,2
Średnia ocen	2,947	2,794	3,129	3,076	3,619	3,429	3,619	3,429	3,076	3,294

wrotom kryzysów politycznych /tab. 3/, osiągnięcia trwałego porozumienia narodowego oraz przezwyciężenia kryzysu gospodarczego /tab. 4/. Odmiennie zdanie wyraziło mniej więcej tyle samo badanych, reszta nie zajęła stanowiska. Podobna liczebnie grupa uznała, że w Polsce można wypowiadać się o polityce władz /tab. 5/ i była skłonna ufać, przynajmniej częściowo, władzy /tab. 6/, a w nastrojach społecznych dostrzegą spójność i odprężenie /tab. 7/. W przypadku trzech ostatnich spraw miało przeciwne zdanie więcej badanych, bo około 50%. Zbliżona do tej wielkości jest też liczba osób określających swoje nastroje jako obawę o to, co przyniesie jutro, lub ogólne niezadowolenie, brak wiary w jakąkolwiek poprawę /tab. 8/. Poniżej 30% badanych określiło swój nastrój jako poczucie zadowolenia i wiary, że jest lub będzie lepiej, jako dobry lub dość dobry oceniało stan w takich sprawach, jak: zaufanie społeczeństwa do kierownictwa politycznego kraju, swobody obywatelskie, demokratyzacja życia politycznego oraz stosunki wewnętrzne w państwach socjalistycznych /tab. 9/. Odmienną ocenę tych zjawisk politycznych wyraziło tyle samo badanych, reszta wypowiadała się o nich ani dobrze, ani źle lub nie miała zdania.

Tabela 3.

Opinie o podejmowaniu przez władze działań zapobiegających nawrotom kryzysów	w procentach		
	Terminy badań		
	IV '86	III '85	XII '84
Zdecydowanie tak	3,4	—	—
Tak, są liczne dowody	—	7,7	7,0
Raczej tak	36,0	—	—
Tak, ale nie robi się tego wytrwale	—	15,0	18,8
W zasadzie tak, ale są liczne braki	—	28,6	24,4
Raczej nie	27,6	—	—
Nie, to co się robi, jest powierzchowne i nie daje pewności, że nie pojawi się nowy kryzys	—	25,5	26,1
Nie, jest wiele przykładów działania starymi metodami	—	13,8	13,2
Zdecydowanie nie	11,3	—	—
Nie, nic takiego się nie dzieje	—	9,1	9,4
Trudno powiedzieć	21,2	—	—

Tabela 4

w procentach

Opinie	Dotychczasowa polityka stwarza szanse		
	wyjścia z kryzysu gospodar- czego		osiągnięcia trwałego po- rozumienia
	terminy badań		
	IV '86	IX '85	IV '86
Zdecydowanie tak	2,5	13,3	3,7
Raczej tak	34,0	35,0	33,3
Raczej nie	29,4	14,9	27,6
Zdecydowanie nie	11,1	9,9	10,7
Brak zdania	22,6	26,8	24,6
	36,5	48,3	37,0
	40,5	24,8	38,3

Tabela 5

w procentach

Możliwości wypowiedzania sądów o polityce władz	Termin badań IV '86
Nieograniczone	8,2
Z pewnymi ograniczeniami	31,5
Najwyżej w niektórych sprawach	30,4
Nie ma	19,4
Trudno powiedzieć	10,7

Tabela 6

w procentach

Ocena zaufania do władz	Wypowiadający się w IV '86 o zaufaniu	
	większości społe- czeństwa	własnym
Pełne lub prawie pełne	1,3	3,4
Na ogół pełne, ale z zastrze- żeniami	29,4	38,7
Nieufność przy dostrzeganiu dobrej woli	37,6	31,7
Brak zaufania	25,9	22,4
Trudno powiedzieć i inne	5,7	3,2
	30,7	42,1
	63,5	54,1

Tabela 7

w procentach

Ocena nastrojów społeczeństwa	Terminy badań			
	IV '86	XII '85	III '85	XII '84
Całkowity spokój	2,7	2,8	2,0	0,8
Raczej spokój	31,5	38,7	29,7	32,8
Pewne napięcie	47,6	40,8	48,2	49,7
Bardzo duże napięcie	8,0	5,3	9,5	6,9
Trudno powiedzieć	10,0	12,4	10,5	9,4

Tabela 8

w procentach

Opinie o nastrojach	Wypowiadający się w IV '86 o nastrojach:	
	większości ludzi ze swego otoczenia	własnych
Ogólne odprężenie i zadowolenie, wiara, że będzie lepiej	2,3	3,3
Pewne odprężenie i zadowolenie, że jest trochę lepiej	21,2	25,3
Rezygnacja, pogodzenie się z losem	24,0	20,9
Lęk, obawa przed tym, co przyniesie przyszłość, niepewność jutra	30,8	32,2
Ogólne niezadowolenie, brak wiary w jakąkolwiek poprawę	19,7	15,8
Inne odpowiedzi i trudno powiedzieć	1,4	1,5

Tabela 9 w procentach

Ocena	Przedmiot oceny					
	zaufanie do kierownictwa politycznego kraju		zakres swobód obywatelskich		sytuacja wewnętrzna w krajach socjalistycznych	
	terminy badań		terminy badań		terminy badań	
	IV '86	III '85	IV '86	VI '85	IV '86	III '85
Dobra	7,1	13,8	6,6	12,1	5,3	6,6
Dość dobra	22,4	31,3	19,7	26,9	18,2	19,1
Ani dobra, ani zła	32,9	31,9	30,7	31,1	30,8	32,1
Zła	17,0	12,8	20,2	10,7	14,6	15,5
Bardzo zła	5,3	4,4	6,5	5,3	3,1	5,8
Brak zdania	14,9	5,3	16,1	13,8	27,7	20,5

Tabela 10

w procentach

Ocena	Przedmiot oceny						polityka kadrowa polityka kadrowa we władzach terenowych
	zaufanie społeczeństwa do władz centralnych		aktywność polityczna i społeczna obywateli		działalność władz terenowych		
	terminy badań		terminy badań		terminy badań		
	IV '86	XII '84	IV '86	VI '85	IV '86	VI '85	IV '86
Dobra	1,1	3,0	1,7	3,7	2,3	7,1	1,9/2,9/
Dość dobra	6,3	15,8	9,7	12,4	12,3	19,1	7,4/11,3/
Ani dobra, ani zła	34,6	39,8	32,0	36,1	28,8	36,2	23,0/35,2/
Zła	32,8	28,7	31,5	22,1	31,1	16,8	18,0/32,9/
Bardzo zła	10,9	7,1	7,3	6,9	6,5	6,9	25,2/38,5/
Brak oceny	13,2	5,9	17,2	18,7	18,3	13,1	7,1/13,0/
							45,3
							34,0

Uwaga: Procenty w nawiasach dotyczą osób, które wyraziły opinię na ten temat, a nie ogółu badanych.

Wyraźnie gorsze są oceny dotyczące operatywnego działania władz. Odsetki pozytywnie oceniających zaufanie społeczeństwa do władz centralnych, politykę kadrową we władzach centralnych i terenowych i działalność władz terenowych /tab. 10/ oraz wskazujących na zaniechanie w swoim otoczeniu przedsiębiorczych metod politycznych /tab. 11/ nie przekraczały 15%.

Tabela 11.

Opinie o stosowaniu w środowisku badanego przedsiębiorczych metod politycznych	Wypowiadający się w		
	IV'86	III'85	XII '84
Często	28,0	27,3	31,6
Czasami	47,6	34,3	35,5
Nie ma powrotu	12,3	26,1	23,3
Inny pogląd	5,8	11,7	8,5
Trudno powiedzieć	5,7	-	-

Niemniej jednak we wszystkich kwestiach politycznych oceny pozytywne pojawiały się częściej niż przy opiniowaniu ogólnej sytuacji gospodarczej. Była ona też gorzej oceniana niż zaopatrzenie rynku, wydajność pracy i warunki materialne społeczeństwa. Najbardziej krytycznie wypowiadano się o organizacji gospodarki /tab. 12/.

Tabela 12

Ocena sytuacji	Przedmiot oceny - IV'86				
	zaopatrzenie w artykuły		wydajność pracy	warunki materialne społeczeństwa	organizacja gospodarki, porządek w gospodarce
	przemysłowe	spożywcze			
Dobra	2,3	4,6	2,5	1,5	0,9
Dość dobra	14,4	32,6	8,9	9,3	3,6
Ani dobra, ani zła	33,0	38,6	27,2	36,5	21,3
Zła	41,4	20,6	39,3	38,5	45,0
Bardzo zła	8,1	3,2	11,5	9,7	20,5
Brak zdania	0,7	0,1	10,4	3,9	8,6

Lepszy obraz opinii możemy uzyskać przy łącznym rozpatrywaniu ocen stanu aktualnego i przewidywań co do tego, czy w najbliższych dwóch latach nastąpią zmiany i jaki będzie ich kierunek. Informacje o optymizmie - pesymizmie badanych w odniesieniu do sytuacji politycznej, gospodarczej i materialnej społeczeństwa zawiera tabela 13.

Tabela 13

w procentach

Ocena sytuacji aktualnej i przyszłej	Przedmiot oceny - sytuacja													
	polityczna						gospodarcza						materiałna ludności	
	terminy badań													
	IV '86		XII '85		IV '86		XII '85		IV '86		XII '85		IV '86	
a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	
ogólna w kategoriach optymizmu - pesymizmu	szczegółowa													
Pełny optymizm	10,5	10,5	19,6	19,6	5,8	5,8	5,8	5,8	9,6	9,6	9,6	9,6	5,0	5,0
Umiarkowany optymizm	x	x	17,8	x	18,1	x	18,1	x	20,5	x	20,5	x	11,6	x
	x	10,2	x	9,4	x	17,4	x	17,4	x	19,0	x	19,0	x	10,3
	x	8,8	x	6,4	x	0,7	x	0,7	x	1,5	x	1,5	x	1,3
Przekonanie o stagnacji lub nieznaczącej poprawie	22,0	x	19,7	x	20,4	x	20,4	x	20,5	x	20,5	x	17,7	x
	x	20,5	x	18,1	x	9,6	x	9,6	x	8,8	x	8,8	x	11,6
	x	1,5	x	1,6	x	10,8	x	10,8	x	11,7	x	11,7	x	6,1
Umiarkowany pesymizm	11,9	x	8,7	x	22,4	x	22,4	x	18,4	x	18,4	x	24,2	x
	x	0,0	x	0,0	x	0,0	x	0,0	x	0,0	x	0,0	x	2,2
	x	3,4	x	2,9	x	2,7	x	2,7	x	2,7	x	2,7	x	11,4
	x	8,3	x	5,8	x	19,7	x	19,7	x	15,7	x	15,7	x	10,6
Pełny pesymizm	5,7	5,7	7,2	7,2	18,6	18,6	18,6	18,6	13,3	13,3	13,3	13,3	26,7	26,7
Brak oceny	30,9	30,9	27,0	27,0	14,8	14,8	14,8	14,8	17,7	17,7	17,7	17,7	14,8	14,8

a - odsetki ocen ogólnych; b - odsetki ocen szczegółowych.

Uwaga - Uporządkowanie i sposób łączenia kategorii ocen wynika z ich powiązań z poglądami w innych kwestiach

Mimo że oceny poszczególnych dziedzin są ze sobą powiązane, tzn. przejawiający optymizm w jednej dziedzinie są skłonni do przejawiania podobnego w pozostałych, występują między nimi znaczne różnice. Przy ocenie sytuacji politycznej dominującymi kategoriami są umiarkowany optymizm i przekonanie o stagnacji, natomiast przy ocenie sytuacji gospodarczej - przekonanie o poprawie złej aktualnie sytuacji i umiarkowany pesymizm. Szczególnie wyraźny pesymizm zanotowano przy ocenie sytuacji materialnej ludności.

Można te oceny potraktować jako ogólne nastawienia badanych do rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Sprawdzono, na ile nastawienia te wpływają na oceny poszczególnych elementów sytuacji politycznej i gospodarczej. Dla pokazania siły powiązań obliczono w ilu procentach wyjaśniają one zróżnicowanie, średnich ocen, a dla ustalenia kierunku tego wpływu - dystanse między średnimi ocenami dokonanych przez ludzi o różnych rodzajach nastawienia do ogólnej sytuacji /tab. 14 i 15/. W odniesieniu do sytuacji politycznej można na tej podstawie mówić o pięciu zasadniczych rodzajach nastawień: pełny optymizm, umiarkowany optymizm, przekonanie o stagnacji, umiarkowany pesymizm i pełny pesymizm, które wyraźnie różnicują opinie o rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Optymizm - pesymizm polityczny w największym stopniu /tab. 14/ wyjaśnia zróżnicowanie opinii o funkcjonowaniu władzy /25-40%, słabiej zaś o relacjach władza-społeczeństwo /16-23%. Naj słabiej wyjaśnia on /6-15% zróżnicowanie opinii o aktywności społeczno-politycznej obywateli, spokoju społecznym, stosunkach państwo - Kościół, gotowości badanych do przeciwdziałania negatywnym zjawiskom w swoim otoczeniu, polityce kadrowej we władzach terenowych, działaniu tych władz oraz o stosowaniu w otoczeniu badanych przedsięwzięciowych metod politycznych. Tak samo słabe było powiązanie optymizmu - pesymizmu politycznego z opiniami dotyczącymi kwestii gospodarczych, takich jak podwyżka cen /14,0%/ i porządek w gospodarce /12%, a prawie żadne /4,0%/ z wydajnością pracy.

W przypadku spraw zagranicznych miał on niewielki różnicujący wpływ /12%/ na oceny stosunków państw socjalistycznych do Polski, nie rzutował zaś na opinie o sytuacji międzynarodowej i stosunku Zachodu do naszego państwa.

Można zatem powiedzieć, że ogólne oceny polityczne wynikają raczej ze stereotypowych sądów o działalności władz centralnych, a nie z oceny zjawisk politycznych zachodzących w całym społeczeństwie i najbliższym otoczeniu.

Kwestie poddane ocenie	Stożenie wyjaśnienia poglądów w poszczególnych kwestiach ocenami aktualnej i przyszłej sytuacji politycznej	Dystanse między średnimi ocen w poszczególnych kwestiach zależnie od opinii o aktualnej i przyszłej sytuacji politycznej						zła	
		dobrze i poprawi się	przeciętna i poprawi się	dobrze i nie zmieni się	przeciętna i nie zmieni się	i pogorszy się	i nie zmieni się	i pogorszy się	
Działania władzy na rzecz osiągnięcia trwałego porozumienia narodowego	34,6	100,0	93,6	78,0	58,2	21,8	19,8	00,0	
Działania rządu na rzecz wyhodzenia z kryzysu gospodarczego	31,6	100,0	89,5	78,5	49,6	32,2	25,7	00,0	
Działania władzy na rzecz zapobiegania nawrotom kryzysów politycznych	28,8	100,0	81,7	83,7	54,6	29,3	25,7	00,0	
Polityka kadrowa we władzach centralnych	25,2	100,0	75,5	68,3	42,1	28,0	18,6	00,0	
Swobody obywatelskie	24,7	100,0	83,5	75,0	50,4	38,2	20,6	00,0	
Ozakiwania wobec X Zjazdu PZPR	24,2	100,0	75,2	58,5	36,7	26,1	7,3	00,0	
Zaufanie społeczeństwa do władz centralnych	21,7	100,0	85,1	83,4	52,4	32,5	28,0	00,0	
Zaufanie społeczeństwa do kierownictwa politycznego kraju	21,3	100,0	83,5	79,8	58,6	34,9	30,8	00,0	
Zaufanie badanych do władz	20,7	100,0	79,4	75,1	53,7	31,3	22,4	00,0	
Uwzględnianie przez władze krytycznych sądów o swojej polityce	19,5	100,0	73,4	77,8	29,8	15,0	9,4	00,0	
Sytuacja w krajach socjalistycznych	19,4	100,0	72,7	79,8	53,9	26,2	23,6	00,0	
Własne zadowolenie badanych i ich wiara w przyszłość	17,9	100,0	75,0	64,2	47,9	31,4	25,6	00,0	
Możność wypowiedziania swoich sądów o polityce władz	17,9	100,0	85,4	79,4	52,6	32,9	23,5	00,0	
Odczucia badanych o występowaniu w ich otoczeniu zadowolenia i wiary w przyszłość	16,0	100,0	74,1	58,1	41,0	22,4	14,7	00,0	
Zaufanie społeczeństwa do władz	16,0	100,0	73,6	65,6	47,9	23,6	20,0	00,0	

Tabela 15

w procentach

Kwestie poddane ocenie	Stożenie wyjaśnienia poglądów w poszczególnych kwestiach ocenianych w porównaniu z aktualną sytuacją gospodarczą	Dystanse między średnimi ocenami w poszczególnych kwestiach zależnie od opinii o aktualnej i przewidywanej sytuacji gospodarczej				w procentach		
		dobry i poprawny	przeciętny i poprawny	przeciętny i pogorszy	zły i pogorszy	nie zmieni się	zmieni się	
Działania rządu na rzecz wychodzenia z kryzysu gospodarczego	39,3	100,0	87,0	53,3	68,1	32,9	32,9	00,0
Działania władzy na rzecz zapobiegania nawrotom kryzysów politycznych	34,6	100,0	81,6	64,0	53,4	25,5	25,6	00,0
Polityka władzy na rzecz osiągnięcia trwałego porożumienia narodowego	32,0	100,0	87,0	66,7	59,4	33,8	28,9	00,0
Polityka kadrowa we władzach terenowych	30,2	100,0	62,3	47,1	45,4	27,6	18,7	00,0
Polityka kadrowa we władzach centralnych	26,0	100,0	73,1	54,1	54,3	20,5	24,9	00,0
Swobody obywatelskie, stopień demokratyzacji	25,8	100,0	77,8	59,0	45,9	33,1	20,1	00,0
Zaufanie badanych do władz	25,3	100,0	84,7	62,9	50,6	36,5	28,2	00,0
Własne zadowolenie badanych i ich wiara w przyszłość	25,1	100,0	79,9	58,4	38,0	25,2	17,6	00,0
Odczucia badanych o występowaniu w ich otoczeniu zadowolenia i wiary w przyszłość	23,7	100,0	71,7	48,8	32,3	23,2	13,1	00,0
Uwzględnianie przez władze wypowiedzi krytycznych	24,2	100,0	83,8	53,8	34,8	2,4	9,1	00,0
Zaufanie społeczeństwa do władz centralnych	23,0	100,0	82,0	62,0	58,6	33,5	30,4	00,0
Zaufanie społeczeństwa do kierownictwa politycznego kraju	23,0	100,0	77,4	62,2	51,2	30,0	26,2	00,0
Porządek w gospodarce	20,3	100,0	71,1	38,3	44,9	44,0	15,1	00,0
Możność wypowiedziania się o działaniu władz	19,9	100,0	88,2	65,7	44,7	15,7	20,4	00,0
Sytuacja wewnętrzna w krajach socjalistycznych	19,5	100,0	78,9	46,5	45,0	38,7	20,9	00,0
Zaopatrzenie w artykuły przemysłowe	17,5	100,0	64,1	26,8	34,9	30,1	12,5	00,0

Nieco inaczej kształtują się powiązania między optymizmem - pesymizmem w sprawach gospodarczych a opiniami w kwestiach szczegółowych. Pojawia się tu liczna grupa osób przekonanych, że sytuacja gospodarcza uznawana przez nich aktualnie za złą ulegnie poprawie. Charakterystyczne dla nich jest to, że w porównaniu z postrzegającymi sytuację gospodarczą jako ani dobrą, ani złą teraz i w przyszłości częściej są skłonni do formułowania krytycznych ocen w kwestiach gospodarczych. Optymizm - pesymizm w ocenie sytuacji gospodarczej jest też silnie /często tak samo lub bardziej jak polityczny/ powiązany z opiniami dotyczącymi szczegółowych zagadnień politycznych. W ich ocenie różnią się między sobą: pełni optymiści, umiarkowani optymiści, przekonani o utrzymaniu się przeciętnej sytuacji w przyszłości, mający nadzieję na poprawę aktualnie złej sytuacji, umiarkowani pesymiści, pełni pesymiści. Być może obserwowane w ostatnim czasie zmniejszenie odsetka ocen pozytywnych w wielu sprawach politycznych wynika z zaniepokojenia sytuacją gospodarczą, pojawiającego się na tle dokonanej tuż przed badaniami podwyżki cen, w tym także urzędowych.

Emocjonalne reakcje na podwyżkę cen i opinie o jej wpływie na sytuację badanych były powiązane, choć niezbyt silnie, nie tylko z oceną sytuacji materialnej, ale i politycznej. Negatywne reakcje /oburzenie i rezygnacja/ cechowały głównie tych, którzy źle oceniali własną i społeczeństwa sytuację materialną /wyjaśniają różnicowania ocen w 12%/. Oni też częściej niż ci, którzy przyjęli podwyżkę obojętnie lub ze zrozumieniem, postrzegali konieczność rezygnacji z zakupu dóbr trwałego użytku i ograniczenia bieżących wydatków /wyjaśnienia odpowiednio w 6 i 11%/. Reakcje na podwyżkę i opinie o niej nie miały natomiast żadnego wpływu na deklarowanie gotowości do działań w celu zrekompensowania wydatków /podjęcie dodatkowej pracy czy zmiana pracy na lepiej płatną/. Nie wiązały się też one z nadzieją na wzrost płac. Pozostają natomiast w dość silnym związku z przekonaniem, że społeczeństwo nie ufa władzom centralnym /wyjaśnienie w 12%/ i negatywną oceną polityki kadrowej w tychże władzach. /w 16%/. Wśród negatywnie reagujących na podwyżkę więcej było przekonanych, że poprawa sytuacji kraju może nastąpić za sprawą zmiany ustroju, rządu /wyjaśnienie w ok. 5%/, mniej zaś, że przez zwiększenie poparcia dla polityki władz i partii i wzrost aktywności społeczno-politycznej obywateli /wyjaśnienie w ok. 7%/.

Opinie o sytuacji politycznej, gospodarczej i materialnej społeczeństwa nie były zbyt silnie zróżnicowane przez takie zmienne, jak przynależność organizacyjna, aktywność religijna i wiek badanych. Nie było też większych różnicowań opinii w grupach społeczno-zawodowych. W celach dokumentacyjnych przedstawiamy różnicowania optymizmu - pesymizmu w trzech rozpatrywanych kwestiach /tab. 16/.

Tabela 16

w procentach

Grupy społeczne	Optymizm		Przekonanie o stagnacji lub wiara w poprawę złej sytuacji	Pesymizm		
	pełny	umiarkowany		umiarkowany	pełny	
Inteligencja na stanowiskach szeregowych	a	7,3	17,1	41,5	17,1	17,0
	b	2,2	15,6	20,0	28,9	33,3
	c	-	9,1	25,0	18,2	47,7
Kierownicy średniego i niższego szczebla	a	21,4	10,7	28,6	28,6	7,1
	b	2,9	14,7	17,6	29,4	35,4
	c	-	15,6	12,5	31,2	40,6
Wyspecjalizowani pracownicy umysłowi	a	12,6	28,6	35,3	18,5	5,0
	b	4,4	20,4	20,4	26,2	28,5
	c	5,6	7,7	18,3	28,9	39,5
Pracownicy biurowi	a	17,3	23,1	30,8	17,3	11,5
	b	4,4	20,4	20,4	26,3	28,5
	c	4,7	14,1	12,5	29,7	39,0
Robotnicy wykwalifikowani	a	18,2	35,4	23,0	15,9	7,5
	b	7,7	25,2	27,2	18,2	21,7
	c	7,5	19,7	20,5	24,8	27,5
Robotnicy niewykwalifikowani	a	19,1	33,8	36,8	17,6	7,3
	b	9,1	20,2	19,2	30,3	21,2
	c	8,8	13,7	16,7	27,4	33,4
Rolnicy indywidualni	a	12,6	30,2	35,2	14,3	7,7
	b	5,6	20,6	24,6	29,9	19,3
	c	6,0	20,1	18,9	33,3	21,7
Emeryci i renciści	a	12,2	22,2	41,3	16,2	8,1
	b	9,3	18,1	26,1	26,5	19,0
	c	8,2	15,4	18,4	28,1	30,0
Uczniowie i studenci	a	11,6	25,6	30,3	18,6	13,9
	b	10,0	16,0	28,0	30,0	16,0
	c	10,4	16,7	16,7	31,2	25,0

a - sytuacja polityczna; b - sytuacja gospodarcza; c - sytuacja materialna społeczeństwa.

Ze względu na znaczne różnice między grupami w odsetku braków opinii przedstawiamy dane dotyczące tylko tych, którzy wyrazili swoje zdanie.

Przy ocenie sytuacji politycznej różnicujący był wpływ pozycji społecznej: inteligencja i średnia kadra kierownicza częściej wyraża pesymizm niż pracownicy biurowi, robotnicy i chłopi. Przy ocenie warunków materialnych pesymizmem wyróżniali się pracownicy umysłowi i robotnicy niewykwalifikowani oraz emeryci i renciści. Przy ocenie sytuacji gospodarczej optymizm i przekonanie, że jest lub będzie nie najgorzej były najbardziej charakterystyczne dla robotników wykwalifikowanych. Niejakim potwierdzeniem tego jest fakt, że oni też lepiej niż inni oceniali porządek w gospodarce /62,3% ocen krytycznych wobec 72,9% w pozostałych grupach/ i wydajność pracy /42,2 wobec 61,0%/. W szczególnych kwestiach politycznych spotykamy się z dwoma typami zróżnicowań. W przypadku zaufania do władz centralnych, aktywności obywateli, sytuacji w krajach socjalistycznych, zaufania do kierownictwa politycznego kraju pracownicy fizyczni wyrażali bardziej pozytywne oceny niż umysłowi. W pozostałych zaś kwestiach krytycyzmem wyróżniała się inteligencja na stanowiskach szeregowych.